

szintaktikai jegyeihez tartozik, ennek a feladatnak a helyes végrehajtásakor feltétlenül fel kell idézni a lemmát, de nem kell feltétlenül hozzáférni a lexémához. Az eredmények azt bizonyítják, hogy a szó fonetikai terve nem idéződőtt fel a kísérleti személyekben. Ezzel szemben a névmások felidézésekor is érzékenyek voltak a kísérleti személyek a fonetikai hasonlóságra, ha az adott nyelvtani nemre utaló névelő elhangzott (pl. *der – er*).

Jescheniak kísérleteinek eredményei első pillanatra jobban összeegyeztethetőnek látszanak az aktivációterjedéses modellel, mint a szeriálissal. A szerző azonban rámutat arra, hogy egy visszacsatolást is megengedő szeriális modellel nem áll feltétlenül ellentétben, mint a Levelt és munkatársai által kifejlesztett és újabban számítógépre implementált modellként is létező WEAVER++.

A könyvben megfogalmazott új felismerések értékelése gazdag ismeretháttérrel telerel fel az olvasótól, ezért elsősorban a pszicholingvisztika területén dolgozó szakembereknek ajánljuk. A beszédproduktiókutatás legfrissebb eredményeit ismertető bevezető fejezeteket azonban a téma iránt érdeklődő egyetemisták és doktoranduszok is haszonnal forgathatják.

Huszár Ágnes

John R. Searle

Elme, nyelv és társadalom

A való világ filozófiája

Vince Kiadó: Budapest, 2000.

John R. Searle korábbi írásainak felhasználásával mondja el az agy – nyelv – társadalmi valóság szintjeiről gondolatait. Az eredeti mű *Mind Language and Society. Philosophy in the Real World*, címen 1998-ban jelent meg. A magyar változatot Kertész Balázs fordításában olvashatjuk.

Mi bizonyítja, hogy létezik való világ? Milyen kapcsolatban állnak a filozófiai problémák egymással és a világgal? A könyv olyan multidiszciplináris alapmű, amely filozófiát, nyelvészetet, kognitív tudományokat és szociolingvisztikát (etnometodológiát, pragmatikát) egyaránt érint. Searle könyve előszavában a „Hogyan áll össze az egész?” kérdésben összegzi mondanóját. A problémákat részekre bontva elemzi, majd összerakásukkal kialakítja „totális filozófiáját”.

John R. Searle a világ egyik legmeghatározóbb élő filozófusa. Berkeley-ben, a University of Californián (USA) tanít pszichológiát. A nyelvfilozófus hangsúlyozza a nyelv szabályok uralta természetét, mint Chomsky, de ezt kiterjeszti a nyelvhasználatra is, amit Chomsky nem tesz meg. Searle talán legtöbbször idézett elmélete (1969) az *ígéret* beszédaktusa, melynek sikeres megvalósítására kilenc, Austinéhoz hasonló, feltételt állít, például, hogy a beszélőnek valós szándéka kell legyen a tett elvégzésére és hogy az ígéret kinyilvánításával feltétlen kötelezettséget vállalt a tett véghezvitelére. Azt a kérdést is vizsgálja (1975), hogy miként lehetséges az, hogy valaki mond egy dolgot, s azon a dolgon kívül még valami mást is ért. Az ilyen indirekt beszédaktusokat szerinte elsősorban azért értjük meg, mert mind a beszélő, mind a hallgató tudja és ismerik a tényleges háttér-információt, s a hallgató rendelkezik azzal a képességgel, hogy következtetést vonjon le. Ez azt is jelenti, hogy a hallgató képes (kívánja vagy hajlandó) a tett elvégzésére, a beszélő óhajtja, hogy a tett megvalósuljon, és jelenti az okot is, amiért a tett megvalósításra vár. A beszédaktusok Searle szerint csak akkor sikeresek, ha eleget tesznek bizonyos boldogulási feltételeknek. Például megfelelő „elő”- feltételeknek: a személynek, aki a beszédaktust végrehajtja, rendelkeznie kell a szükséges felhatalmazással. Továbbá a beszédaktust helyesen és őszintén kell végrehajtani.

A jelen mű első fejezete az „alapmetafizika”. Searle történeti áttekintése a XVII. századi René Descartes-tól Ludwig Wittgensteinen át Richard Rorty-ig tart. Tárgyalja a valóság és az igazság fogalmát, a valóság megismerhetőségét, a tudás és valóság viszonyát és az ateizmuson túli filozófiát. A perspektivizmus, a szkepticizmus, az idealizmus és az ateizmus bemutatásán túl jut el Searle a saját realizmusáig. „A végső valóság [...] az a valóság, amit a kémia és a fizika ír le. [...] Önmagában ez a szemlélet nem realizmus, hanem egy kijelentés arról, hogyan jelenik meg a világ a realista Háttérben belül. A realizmus olyan Háttér-előfeltételezés, melynek értelmében a dolgok valamilyen módon léteznek” (p. 43).

A „Hogyan illünk az univerzumba: az elme mint biológiai jelenség” című rész a tudat három sajátosságával, a lélek-test problémával, az epifenomenalizmus veszélyével foglalkozik, vizsgálja a tudat szerepét és áttekinti a tudat, intencionalitás és kauzalitás közötti összefüggéseket. Míg az első fejezetben Searle a dolgokat „valamilyen módon léteznek a világban” címkével látja el, ebben a fejezetben már arról olvashatunk, hogy „milyenek valójában a dolgok a világban”.

A harmadik fejezet, „Az elme lényege: a tudat és felépítése” a tudatról alkotott téves teóriákról, a tudat felépítési sajátosságairól, a tudat és érték viszonyáról szól. Searle a tudat felépítésének legfontosabb sajátosságait tíz pontra szűkítve sorolja fel: Az *ontológiai szubjektivitás*on és a *tudat egységes formában való megnyilvánulásán*, a *hangulat*, a *strukturáltság*, a *figyelem* fogalmain át jut el a *határfeltételek*, az *ismerősség*, a *túlcsordulás* és a *kellemes/kellemetlen tudatállapotok* kategóriáihoz.

„Hogyan működik az elme: intencionalitás” a címe a negyedik fejezetnek, mely összefoglalja az intencionalitás naturalizálása, a naturalizált intencionalitás mint biológiai jelenség és az intencionális állapotok felépítése témakörébe tartozó gondolatokat. Searle itt definiálja a „megfeleltetési irány”

fogalmát és a propozíciós tartalom érvényesülési feltételeit.

„A társadalmi univerzum felépítése: hogyan hoz létre az elme objektív társadalmi valóságot” a címe a következő résznek, melyben Searle a társadalmi és intézményi valóságot tárgyalja. A jelenség legegyszerűbb esetétől idézi a pénz példáját, mely „nem láthatja el a feladatát kizárólag a fizika alapján” (p. 127). A fejezet végén a filozófus megoldást kínál a jelenség problémáira.

Mivel bennünket Searle a nyelv működéséről írt gondolatai érdekelnek inkább, s a könyv pszicholingvisztikai és szociolingvisztikai vonatkozásai kétségtelenül meghatározók az alkalmazott nyelvészeti kutatásokban, hadd kapjon egy kicsit több figyelmet „A nyelv működése: a beszéd mint emberi cselekvés” című rész. A „jelentés” jelentései, a jelentés és kommunikáció, a beszédaktusok (illokúciós és perlokúciós aktusok) témakörei szólnak azokról a fogalmakról, amelyek Searle-t a világ egyik legismertebb nyelvfilozófusává tették és amiért időrendben Austin után, de jelentőségben őt megelőzve, őt tartják a beszédaktuskutatás atyjának. Az alábbiakban részletezett, öt különböző típusú beszédaktus típust érintő illokúciós felismeréssel lett ismert nyelvfilozófus és kapott nemzetközi elismerést:

1) Az *asszertív* illokúciós lényeg, „szó a világhoz” a megfeleltetési iránya. A beszélő különbözőképpen viszonyulhat a propozíció igazságtartalmához (megerősíti, hisz benne, tagadja, beszámol róla); ilyenek a kijelentések, a leírások, az osztályozások és a magyarázatok. A cél: elkötelezni a hallgatót a propozíció igazsága mellett.

2) A *direktívum* a második illokúciós lényeg, „világ a szóhoz” a megfeleltetési iránya. A beszélő megpróbálja rávenni a hallgatót, hogy megtegyen valamit (kéri, felszólítja valamire); ilyenek az utasítások, parancsok és kérések. A cél: rá kell venni a hallgatót, hogy a direktívum propozíciós tartalmának megfelelően alakítsa viselkedését. Az utasítások és parancsok nem lehet-

nek igazak vagy hamisak, hanem betartottak vagy megszegettek.

3) A *komisszívum* a harmadik illokúciós lényeg, „világ a szóhoz” a megfeleltetési iránya. A beszélő különböző mértékben elkötelezi magát cselekvések egy bizonyos lefolyását illetően, vállalja a propozíciós tartalomban megjelenített aktus lefolyását (garantálja, megesküszik rá); ilyenek az ígéretetek, fogadalmak, felajánlások, megállapodások és jótállások.

Az ígéretetek és fogadalmak nem lehetnek igazak vagy hamisak, csak betartottak vagy megszegettek.

4) Az *expresszívum* az illokúciós lényeg negyedik típusa Searle-nél. Ez egyszerűen a beszédaktus őszinteségi feltételének kifejezését jelenti. A propozíciós tartalom megfeleltetési iránya nulla, mert annak igazsága magától értetődő. A beszélő állást foglal egy bizonyos tényállással kapcsolatban (gratulál); ilyen a bocsánatkérés, a köszönetnyilvánítás, a gratuláció, a felköszöntés és a részvétnyilvánítás. Az *expresszívumok* őszinteségi feltétele az *expresszívum* típusa szerint változik (a bocsánatkérés akkor őszinte, ha a beszélő őszintén sajnálja, ami miatt bocsánatot kér).

5) A *deklarációk* az ötödik illokúciós lényeg, ezekben az esetekben kettős megfeleltetési iránnyal van dolgunk: 'világ a szóhoz' (megváltoztatjuk a világot) / 'szó a világhoz' (megjelenítjük, hogy megváltozott). A deklarációban az illokúciós lényeg előidézni a világban valamilyen változást, a világ megváltozott reprezentációjával (meghatároz, megkeresztel, bűnössé nyilvánít, hadat üzen). A beszélő pusztán azzal megváltoztatja egy tárgy vagy szituáció külső státusát, hogy kimondja a megnyilatkozást (Lemondok, Ki vagy rúgva).

Searle minden állítást példával igazol, így könnyen követhetővé és érthetővé válnak teóriái a laikus olvasó számára is. A könyv számos filozófiai fogalmat és problémát rendszerez és magyaráz. Emberközelivé tesz sok bonyolult jelenséget, a tudó-

mányterület nehézségét feledteti az író gördülékeny stílusa.

A könyv végén található olvasmánylista témakörönként (realizmus és igazság, tudat, intencionalitás, jelentés és beszédaktusok, társadalmi valóság) sorolja fel azokat a klasszikus műveket, melyek feltétlenül ajánlottak a laikus olvasó ismereteinek bővítésére.

Farkas Bede Katalin

Sarah G. Thomason

Language Contact: an Introduction

Edinburgh University Press:
Edinburgh, 2001. 310 p.

Nyelvi érintkezések az egész világon előfordulnak, pl. annak következtében, hogy a világ számos országában az emberek többsége két- vagy többnyelvű. Mi történik a beszélő személyekkel, a kisebbségekkel, és főleg mi történik magukkal a nyelvekkel, ha kontaktusba kerülnek egymással? A nyelvi kontaktusok társadalmi, politikai és nyelvészeti következményeiről írott művében Sarah Grey Thomason, a Michigani Egyetem nyelvészprofesszora azt vizsgálja, hogy mi a helyzet magukkal a nyelvekkel – néha semmi, máskor új hangok, új szavak és mondatszerkezetek kerülnek be egy nyelvbe különböző kisebb-nagyobb földrajzi területeken, ritkább esetben teljesen új nyelvek alakulnak ki kontaktushelyzetekben. Más esetben egy kontaktusban lévő nyelv akár veszélyeztetetté is válhat, ebben az esetben nyelvhaláltól lehet tartani.

S. G. Thomason a kontaktlingvisztika nemzetközileg ismert és elismert szakembere, kutatási területét főleg ezek az ún. „veszélyeztetett” nyelvek képezik. Társ szerzője a Terrence Kaufmannal közösen írt *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics* (Berkeley, Los Angeles, London, 1988) című alapműnek, amely nemcsak